

Iisalmen

IISALMEN

KULTTUURIYMPÄRISTÖ

KESKUSTASEUTU

- C 2° korter för 1/200000
 - D 2° korter Skolhus och
 - K Skolhus tomter
 - F 2° korter för handels
 - G Wron. Sparannalts omg
 - H Gårds och Byggnads
 - J 2° korter för Lutherska
 - K Plats för Handelsbyggnad
 - L Skippshuset
 - M Lastagerplats
 - N Sjöplanator
 - P Begravningsplats för
 - R gröndäglige plats
 - S Quare och handelsplat
 - T Bro
 - V Lastkryssars betong
- Under Hörsen invid
 båda af 1000 alnars längd
 utmed längd och bredd
 för platsen för post byggnad
 för kvarter och de båda
 af 1000 alnars för bostäder
 och för andra byggnader
 utmed 1000 alnars och
 af 1000 alnars och 1000 alnars

Iisalmen kulttuuriympäristö

Taitto: Liljastiina Luminiitty

Painomäärä 100 kpl

Iisalmi 2014

Iisalmen kaupunki

Tekninen keskus

Pohjolankatu 14 (PL 10) 74101 Iisalmi

ISBN 978-951-98850-2-5 (nid.)

ISBN 978-951-98850-3-2 (PDF)

Pdf:ää päivitetty 03/2023.

1. JOHDANTO

2. MAISEMA-ALUESELVITYS

2.1 IISALMEN KAUPUNGIN ARVOKKAAT MAISEMAKOKONAISUUDET KESKUSTASEUDUN OSAYLEISKAAVA-ALUEELLA

3. TIIVISTELMÄ IISALMEN KAUPUNKIKESKUSTAN KAAVOITUKSEN HISTORIASTA

4. RAKENNUSKULTTUURISELVITYKSET

4.1 YDINKESKUSTAN ARVOKKAAT RAKENNETUT KULTTUURIYMPÄRISTÖT

4.1.1 YDINKESKUSTAN KULTTUURIHISTORIALLISESTI ARVOKKAAT RAKENNUKSET

4.1.2 YDINKESKUSTAN KOHTEET KARTALLA

4.1.3 YDINKESKUSTAN KOHTEIDEN SUOJELUTILANNE JA ARVOTTAMINEN

4.2 YDINKESKUSTAN ULKOPUOLELLA SIJAITSEVAT TAAJAMA-ALUEEN KULTTUURIHISTORIALLISESTI ARVOKKAAT RAKENNETUT YMPÄRISTÖT

4.2.1 YDINKESKUSTAN ULKOPUOLELLA SIJAITSEVAT TAAJAMA-ALUEEN KULTTUURIHISTORIALLISESTI ARVOKKAAT RAKENNUKSET

4.2.2 YDINKESKUSTAN ULKOPUOLEN KOHTEET KARTALLA

4.2.3 YDINKESKUSTAN ULKOPUOLELLA SIJAITSEVIEN TAAJAMA-ALUEEN KOHTEIDEN SUOJELUTILANNE JA ARVOTTAMINEN

1. JOHDANTO

Iisalmi on historiallinen kaupunki, jonka kerroksellinen kaupunkirakenne ilmentää monimuotoista kulttuurihistoriaa. On erittäin tärkeää, että suunnittelun ja luottamuselinten päätöksenteon pohjana ovat mahdollisimman ajantasaiset selvitykset ja inventoinnit kulttuuriympäristön osalta. Kulttuuriympäristön inventointi ja sen arvojen selvittäminen ei kuitenkaan yksistään riitä. On tehtävä valintoja siitä, mitkä kohteet osoitetaan asemakaavalla suojeltaviksi. Näitä valintoja tehtäessä on kuunneltava paikallisia asiantuntijoita, sillä kyse on meidän yhteisestä kulttuuriperinnöstämme ja alueemme historiallisesta muistista. Keskustaseudun osayleiskaavaa varten koottiin paikallisten kulttuuriympäristöjen arvottamista tekevä arvottamistyöryhmä, jossa oli mukana paikallisia kulttuurialan yhdistysten edustajia, virkamiehiä, luottamushenkilöitä sekä paikallisia asiantuntijoita.

Arvottamistyöryhmän työ perustui Iisalmen kaupungissa tehtyihin kulttuuriympäristöä koskeviin selvityksiin, joita olivat keskusta-alueen osalta Iisalmi – rakennusinventointien yhdistelmä 2004 sekä Kulttuuriympäristön hoito-ohjelma vuodelta 1998. Lisäksi arvottamistyöryhmän työ perustui haja-asutusalueen osalta Iisalmen kaupungin vuonna 1995 teettämään haja-asutusalueen rakennusinventointiin sekä selvitykseen Iisalmen kaupungin arvokkaista maisemakokonaisuuksista keskustaseudun osayleiskaava-alueella 2005. (Haja-asutusalueen osalta inventointi täydentyi vuonna 2011 arkkitehti Hanna Oijalan täydennysinventoinnilla.) Rakennusinventointien osalta oli inventoinneissa käytetty kriteereinä **maisemalliset (M)**, **historialliset (H)** ja **rakennushistorialliset (R)** arvot. Lisäksi historiallisen kaupunkirakenteen kehitystä arvioitiin arvottamistyöryhmän työn ohella Iisalmen kaupungin toimesta 2006 kesällä.

Arvottamistyöryhmän työn tarkoituksena oli valita kaikista kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista ne, jotka on syytä merkitä keskustaseudun osayleiskaavaan suojeltavina kohteina tai rajata kartalle inventoituina arvokkaina ympäristöinä. Kulttuuriympäristön arvottamisessa käytettiin hyväksi Pohjoismaiden ministerineuvoston ”Kulttuuriympäristö ympäristövaikutusten arvioinnissa” – julkaisussaan 2002 esittämää mallia kulttuuriympäristön arvottamiseksi. Arvot on tässä mallissa jaettu kolmeen ryhmään: **lähde- ja tiedollinen arvo (L)**, **elämysarvo (E)** ja **käyttöarvo sekä taloudellinen arvo/merkitys (K)**. Käytetty malli toi päätöksentekoon uusia ulottuvuuksia. Arvioinnissa koettiin erittäin tärkeäksi se, että käyttöarvoon kiinnitettiin entistä enemmän huomiota.

Arvottamisessa käytettiin asteikkoa **suuri, keskisuuri ja pieni**. Kulttuurihistoriallisilta arvoiltaan suureksi arvioidut rakennukset esitettiin asiantuntijatyönä osayleiskaavalla suojeltaviksi. Arvottamistyöryhmä otti myös kantaa siihen, mitkä edellä mainituista rakennuksista tulisi seuraavan maakuntakaavatyön yhteydessä esittää maakunnallisesti arvokkaiksi rakennuksiksi ja mitkä Museovirastolle valtakunnallisesti arvokkaiksi rakennuksiksi. Edellä mainittujen kriteerien pohjalta kulttuuriympäristön arvoja pohdittaessa arvottamistyöryhmä joutui tarkentamaan aluerajauksia arvokkaiden maisema-alueiden ja rakennettujen ympäristöjen osalta.

Raportti on syntynyt arvottamistyöryhmän työstä. Taulukoihin on koottu arvottamistyöryhmän esitys merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä ja maisema-alueista sekä kulttuurihistoriallisilta arvoiltaan suureksi arvioiduista rakennuksista. Raporttia on täydennetty vuoden 2006 jälkeen. Sen kokoamiseen ovat osallistuneet arkkitehti Hanna Oijala, arkkitehtiopiskelija Antti Rissanen ja lopullisen taiton on tehnyt arkkitehtiopiskelija Liljastiina Luminiitty vuonna 2014. Julkaisussa käytetyt kuvat ovat Iisalmen Kameraseuran tai Iisalmen kaupungin arkistosta.

Arvottamistyöryhmään kuuluivat: Anja Tsokkinen (FT), Sirkka Heiskanen-Mäkelä (FT), Jukka Juntunen (kulttuurilautakunta, Iisalmen kaupunki), Satu Juuti (tekninen lautakunta, Iisalmen kaupunki), Hannele Kelavuori (arkkitehti, Iisalmen kaupunki), Pertti Launonen (rakennustarkastaja, Iisalmen kaupunki), Sanna Marin (Iisalmen kotiseutuyhdistys), Sari Niemi (kaavoituspäällikkö, Iisalmen kaupunki), Ismo Partanen (tekninen lautakunta pj., Iisalmen kaupunki), Risto Pehkonen (Iisalmen kulttuuriyhdistys), Hannu Puurunen (arkkitehti, arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy), Pirjo Pykäläinen (kaupunginarkkitehti, Iisalmen kaupunki), Raimo Saarenvirta (arkkitehti, tekninen lautakunta, Iisalmen kaupunki) ja Jukka Virtanen (yleiskaavatuutkija, Iisalmen kaupunki).

2. MAISEMA-ALUESELVITYS

Arvokkaan maisemakokonaisuuden määritelmästä

Arvokkaita maisemakokonaisuuksia arvioidaan hyvin eri lähtökohdista, joten määritelmä vaihtelee arvioijan mukaan. Ympäristöministeriön määritelmä pohjautuu pääasiassa maisemakokonaisuuden historialliseen taustaan.

“Arvokkaat maisemakokonaisuudet ovat alkutuotannon tai muiden varhaisten elinkeinojen muovaamia yhtenäisiä, pinta-alaltaan suurehkoja, maisemakuvaltaan ehjiä ja sopusointuisia sekä usein myös vaihtelevia alueita. Ne ovat yleensä laajoja viljelysmaisemia. Myös reunametsät ja vesistöt ja muut luonnonalueet, samoin kuin historialliset kohteet sekä yksittäiset talot ja kokonaiset kylät kuuluvat arvokkaihin maisemakokonaisuuksiin. Ne edustavat kulttuurimaiseman maakunnallisesti ja paikallisesti omaleimaisia piirteitä.”

(Maisemanhoito; Maisema-alue työryhmän mietintö 1. s. 164., Ympäristöministeriö, Mietintö 66/ 1992.)

Pohjois-Pohjanmaan liitto on määritellyt arvokkaan maisemakokonaisuuden monipuolisemmin.

“Ympäristön luonnonpiirteet ja ihmisen muokkaamat kulttuuripiirteet yhdessä muodostavat alueen maisemakuvan. Maisemakuva on alueen kokonaiskuva, se maisema jonka näemme. Maisemakuvan arvottamisessa maiseman eheys ja yhtenäisyys on arvottamisen painavin osatekijä. Lisäksi alueen monipuolisuus eli vaihtelevuus, vaikuttavuus eli intensiteetti sekä alueen yksittäiset maisemaelementit sekä maisemaa jäsentävät osatekijät otetaan huomioon arvotettaessa maisemakokonaisuuksia. Maisema-alueen luonnonpiirteitä ja kulttuuripiirteitä voidaan arvottaa seuraavilla keskeisillä termeillä: harvinaisuus, edustavuus, monipuolisuus ja alkuperäisyys. Lisäksi vastapainona tarkastellaan alueen maiseman häiriötekijöitä. Joissain tapauksissa kulttuuripiirteiden arvottamista on voitu täydentää seuraavilla lisäkriteereillä: symboliarvot (esimerkiksi huomattava tapahtuma/henkilö alueen historiassa), itseisarvot (esimerkiksi huomattavat taiteelliset arvot) ja identiteetti-arvot (väestön/ ympäristön ominaispiirteet).

Lisäksi tarkastellaan ihmisen maankäyttöä alueella tarkastelemalla asutusta, rakennuskantaa, yksittäisiä rakennuksia, tiestöä ja muita liikenteen rakennelmia, eri elinkeinoja ja niihin liittyvää maankäyttöä sekä alueen muinaisjäännöksiä. Tässä yhteydessä tarkastellaan myös sitä, kuinka maisema on muokkautunut ihmisen toimesta eri aikakausina ja mitä siitä on edelleen nähtävissä maisemassa. Maisemakokonaisuus ei ole luonnonmaisema, vaan ihmisen muokkaamaa maisemaa. Nämä maisemat siis häviäisivät ilman toimenpiteitä. Eräs arvottamisen kriteeri onkin ollut alueiden nykyinen toimivuus ja säilyneisyys alkuperäisessä käytössä, kuten viljelysmaiseman säilyminen viljelyskäytössä.”

(Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet, Pohjois-Pohjanmaan liitto. s. 15.)

Valituilla alueilla on yhteisiä arvoja (kuten historia tai alueen yhtenäisyys), mutta myös aluekohtaisia arvoja, jotka tekevät niistä erikoisia juuri siinä ympäristössä missä ne sijaitsevat. Alueilla ei myöskään ole vain “yhtä arvossa pidettyä asiaa” joka nostaisi alueen maisemallisesti arvokkaaksi kokonaisuudeksi, vaan alueilla on useita, erilaisista lähtökohdista muodostuvia arvottamiseen vaikuttavia tekijöitä. Näin ollen arvottamisessa yhdistyvät niin alueen fyysinen ympäristö arvoineen kuin alueeseen liittyvät aineettomat arvot, kuten historia, kansanperinne ja paikallisuus.

2.1 IISALMEN KAUPUNGIN ARVOKKAAT MAISEMAKOKONAISUUDET KESKUSTASEUDUN OSAYLEISKAAVA-ALUEELLA

Iisalmessa käytetystä arvokkaan maisemakokonaisuuden määritelmästä

Arvokkaita maisemakokonaisuuksia on Iisalmen kaupungin alueella kartoitettu samoilla kriteereillä kuin arvokkaita rakennettuja kulttuuriympäristöjä on arvioitu. Keskeisiä tekijöitä arvokkaita maisemakokonaisuuksia valittaessa ovat olleet **lähde- eli tiedollinen arvo (L)**, **elämysarvo (E)** ja **käyttöarvo sekä taloudellinen merkitys (K)**. Tältä pohjalta kulttuurimaisemaa arvioitaessa arvioija ottaa huomioon maiseman nykyisen käyttöarvon historiallisen ja maisemakuvallisen tarkastelun lisäksi. Tämä näkyy myös arvoitetun maisemakokonaisuuden nimessä. Esimerkiksi jos maisemakokonaisuuteen kuuluvat pellot ovat edelleen viljelykäytössä ja maatalouselinkeino on vahva, on maisemakokonaisuus nimetty viljelymaisemaksi.

Iisalmi kuuluu valtakunnallisessa maisemamaakuntajaossa itäiseen Järvi-Suomeen ja Pohjois-Savon järvi-seutuun. Keskustaseudun osayleiskaava-alueella sijaitsevat inventoiduista kohteista Irannan viljelymaisema, Koljonvirran historiallinen maisema, Vanhan kirkon alue, Poroveden länsirannan viljelymaisema, Koivikon tilan viljelymaisema, Kallion tilan viljelymaisema, Peltosalmen rakennettu kulttuuriympäristö, Salmenrannantien kylämaisema, Ohenmäen harjumaisema sekä Kirmanjärven viljelymaisema.

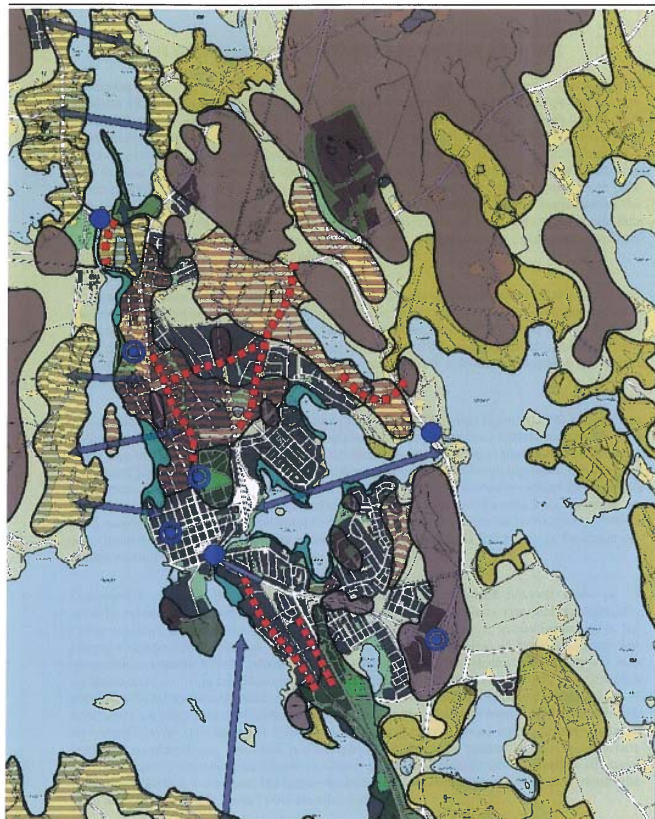
Suurmaiseman yleiskuvaus

Inventointialue kuuluu ympäristöministeriön maisema-alue työryhmän laatimassa maisema-aluejaossa laajaan Itäisen Järvi-suomen alueeseen ja siinä tarkemmin Pohjois-Savon järvisetuun. Alueen suurmaisemaa luonnehtivat lukuisat matalat, sokkeloiset järvet sekä melko jyrkkäpiirteisinä hahmottuvat kallio- ja moreenialueet. Maa- ja kallioperälle tyypilliset ruhjelaaksot sekä harju- ja reunamuodostumat antavat alueelle sen omaleimaisen ilmeen. Metsiä on runsaasti, ja valtapuulaji on kuusi. Alueelle tyypillisiä ovat myös laajat, viljavat savikot, joilla viljelymaisema tilakeskuksineen on hallitseva tekijä. Maatalous on alueella yhä elinvoimaista.

MAISEMA-ARKITENITTOIMISTO
NÄKYMÄ OY

8.12.2004
Iisalmen keskusta-alueen viheraluejärjestelmä

Iisalmen kaupunki

KESKUSTA-ALUEEN MAISEMARAKENNE

Maisematyyppit

- Järvenrantojen savikolle savespitoisille moreenimaille kehittyneet viljelymaisemat
- Käytöstä poisutunut tai rakentamisen vuoksi muuntunut viljelymaisema (lehtipuusto ja vesakoituvia alueita)
- Rakennettu alue, alkup. maisematyyppi muuntunut
- Rantavyöhykkeiden pehmeiköillä kasvava lehtipuuvalfainen sekametsä
- Mäntyvaltaista puustoa kasvava harjumaisema
- Moreeniselänteiden lakialue, mänty/kuusi-valtainen metsää
- Moreeniselänteiden vaihettumisvyöhyke, kuusi-valtaista sekametsää
- Kaupunkikuvallisesti merkittävä kulttuurimaisemakokonaisuus
- Maamerkki
- Maiseman solmukohta
- Merkittävä näkymäsuunta
- Maisemakuvallisesti jäsentymätön alue

Ihmisen toiminnan sijoittuminen maisemaan

Itäisen Järvi-Suomen ja Pohjois-Savon järvisuudun alueelle on tyypillistä vanha viljelymaisema. Maisemamaakunnan alueella kylät ja tilakeskukset ovat perinteisesti sijoittuneet vesireittien varsille, matalille rantaselänteille tai rantapeltojen ja selänteiden väliselle vyöhykkeelle. Osa asutuksesta on saattanut myös sijaita aivan järvien rantojen tuntumassa. Perinteistä, tyypillistä asutusta edustaa myös paikoin mäki- ja vaara-asutus tilakeskukset on aikanaan rakennettu pienilmastoltaan suotuisille mäki- ja vaara-alueille alavien savikkojen sijaan. Rakenteeltaan kylät ovat olleet melko hajanaisia ja väljiä, ja yksittäisten maatilojen muodostama haja-asutus on edelleen yleistä. Yksittäisiä maatiloja erottavat vaihtelevat pelto- ja metsäalueet, ja maatilojen pihapiirit erottuvat usein maisemassa merkittävän puustonsa ansiosta. Vesireitit ovat olleet tärkeitä alueella jo pitkään. Varsinainen laivaliikenne alkoi 1800-luvun puolivälissä, jolloin rakennettiin useita kanavia Iisalmen ja Kuopion väliselle vesireitille. Kaupunkikeskustan syntyyn ja sijaintipaikkaan vaikuttaneita tekijöitä ovat esimerkiksi alueen sijainti kahden järven välisellä leveällä kannaksella, sijainti helppokulkuisen harjujakson päätteenä sekä vesi- ja muiden kulkureittien hyvä saavutettavuus.

Maisemarakenne ja maisemakuva

Maisemarakenteen osatekijöitä, esimerkiksi maa- ja kallioperää, kasvillisuutta, ilmastoa ja vesiolosuhteita on kuvattu edellä luonnonolojen yleiskuvauksen yhteydessä. Seuraavalla kartalla on esitetty keskusta-alueen maisematyypit, jotka hahmottavat maisemarakennetta. Iisalmen keskustaseudun maisemaa leimaa rantojen ja viheralueiden runsaus. Vesistöjen pinnat muodostavat Iisalmen maisemarakenteen perustason. Vesistöt ja niihin tukeutuvat viljelykset muodostavat yhdessä alueen merkittävät, avoimet maisematilakokonaisuudet. Maaston korkeimmat kohdat ovat enimmillään noin 50–60 metriä perustaso korkeampana. Alaville ranta-alueille on tyypillistä metsien ja avointen viljelymaisemien vuorottelu. Osalla alavista rannoista myös kevättulvat ovat mahdollisia. Laajojen, metsäisten moreeniselänteiden suljettua maisematilaa on erityisesti keskusta-alueen koillispuolella. Pitkänomaisten järvien väliin jäävien kannasten keskiosissa on pienempikokoisia moreeniselänteitä tai harjumaastoa. Iisalmi kuuluu Pohjois-Savon järvisuutuun, jolla on järviä yli kolmannes pinta-alasta. Aluetta hallitsevat luoteenkaakon suuntaiset järvet. Ne ovat syntyneet, kun kallioruhjeiden suuntaan liikkunut mannerjäätikkö kulutti pitkiä laaksoja ja altaita. Myös alueen pitkät harjujakso suuntautuvat luoteesta kaakkoon. Koko Pohjois-Savon järvisuudun mittavin harjujakso kulkee Tuusniemeltä luoteeseen ja haarautuu Siilinjärvellä luoteeseen sekä pohjoiseen. Myös Valtatie 5 tukeutuu alueen maisemarakenteeseen ja noudattelee harjujaksoa Iisalmen tienoilla.

Iirannan viljelymaisema.

IIRANNAN VILJELYMAISEMA (L, E, K)

Osana laajempaa maisema-aluekokonaisuutta Iiranta-Karankajärvi

Kulttuurimaiseman arvo Iijärven rannalla liittyy vanhoihin kantatiloihin, joiden rakennuspaikat sijoittuvat talouskeskustensa osalta kumpareille, metsän reunavyöhykkeelle tai peltojen keskellä oleville saarekkeille seuraten alueen läpi kulkevaa tietä. Loivasti kumpuilevat pellot levittäytyvät rinteisiin järven rantamaisemassa. Peltojen yli avautuvat upeat näkymät Iijärven vesistöön ja rakennusten sijoittuminen ovat tärkeä osa maiseman arvoa.

Maaseudun kulttuurimaisema on syntynyt ravinteikkaan maaperän ja hyvien kasvuolosuhteiden tuloksena, joten sen säilyttäminen on perusteltua ja taloudellista. Maisemakuvaa häiritsevät harjun maanottoalueet. Iirannan viljelymaisema sijoittuu pääosin keskustaseudun osayleiskaava-alueen ulkopuolelle (2007).

KOLJONVIRRAN HISTORIALLINEN MAISEMA (L, E)

Koljonvirran ja Iirannan maisemaa 1960-luvulta. Kuvassa näkyy Koljonvirran vanha silta.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö RKY

Koljonvirran historiallinen maisema-alue sijaitsee Oulun tien varressa Iisalmen keskusta-alueesta pohjoiseen päin. Maisemallista arvoa tuo aluetta halkova Koljonvirta. Virran yli on rakennettu silta, jolta avautuvat kaukomaisemat sekä etelään ja pohjoiseen.

Alueella sijaitsee muun muassa Juhani Ahon museo, jonka yhteydessä on useita historiallisesti arvokkaita rakennuksia. Alueella on käyty myös Suomen sodan taisteluita, joten alueella on myös merkittävä historiallinen arvo. Alue käsittää Koljonvirran rantamaisemat sekä Pikku-Iihin työntyvän Mansikkaniemen harjun.

VANHAN KIRKON ALUE (L, E, K)

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö RKY

Alue sijaitsee Porovedestä pohjoiseen jatkuvan Kirkonsalmen itärannalla. Maasto laskee alueella kohti Kirkonsalmea ja hautausmaa sijaitsee osittain rinteessä. Alueella on säilynyt vanhaa puustoa. Tien varressa olevat rakennukset (Kellbergin baari ja asuinrakennukset) peittävät näkymää kirkolle tieltä päin katsottuna. Kirkon pohjoispuolella ja hautausmaan eteläosasta itään sijaitsee avoimemmat peltoalueet. Alueella sijaitsee rakennushistoriallisesti arvokkaat rakennukset kirkko, kellotapuli ja paarihuone. Kirkon pohjoispuolella on myös säilynyt koivukuja muistona vanhasta pappilasta. Alue rajautuu peltoihin ja asutusalueisiin.

Ilmakuvasa vanha kirkko ja sen ympäristö 1960- luvulta.

POROVEDEN LÄNSIRANNAN VILJELYMAISEMA (L, E, K)

Poroveden länsirannan maisema on säilynyt avoimena maanviljelyksen jatkumisen ansiosta. Kaupungista päin katsottuna alue on maisemallisesti arvokas ja näkyvällä kohdalla. Alueella on myös säilynyt vanhaa rakennuskantaa ja tyypillisiä pihapiirejä neliöpihoineen. Maisemaa hallitsee peltomaisema, jonka keskellä siellä täällä sijaitsee tiheästi rajattu pihapiiri. Alueen pelloilla on vielä säilynyt myös vanhoja latoja.

Niiralanniemi ja eloaitta.

Koivikon tilan pihapiirissä on säilynyt rakennushistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Yhdessä ympäröivien viljelysmaiden kanssa rakennettu ympäristö muodostaa yhtenäisen ja alkuperäisen kokonaisuuden. Läheinen ohiajotie on alueen maisemassa häiriötekijä. Maisema rajautuu metsään peltojen takana. Kokonaisuus on pinta-alallisesti pienehkö, mutta selvä kokonaisuus. Alueen viljelymaiseman uhkana ovat olleet keskusta-alueen laajenemispaineet etelään tilan peltojen suuntaan.

Kallion tilan pihapiirissä sijaitsee useita vanhoja rakennuksia. Tilaan kuuluvat maisemalliset arvot liittyvät tilan suuriin peltoalueisiin sekä tilalta avautuviin maisemiin läheiselle Iso-Ahmo järvelle. Alueonsäilynyt eheänä kokonaisuutena, esimerkiksi alueen suurtilallisesta viljelymaisemasta. Alueen häiriötekijöinä voidaan pitää läheisiä liikenneväyliä.

Ilmakuva Koivikon ja Kallion tilojen viljelymaisemista.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö RKY Osana laajempaa maisema-aluekokonaisuutta Peltosalmi-Kirmanjärvi

Alue sijaitsee Poroveden ja Peltosalmen liittymiskohdassa, Itikan salmen ja Peltosalmen ympärillä. Alue rajautuu usealta suunnalta vesistöön. Peltosalmen molemmin puolin sijaitsee kaksi suurta tilaa, Ahmonsaari sekä Itikan tila. Molemmissa tiloissa on säilynyt rakennushistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Alue edustaa salmen rannoille ja kumpuileville pelloille syntyntä maaseutuasutusta. Alue on suurehko ja säilynyt varsin yhtenäisenä ja eheänä. Häiriötekijöinä maisemassa voidaan pitää tieverkostoa risteysalueineen. Alueella on maisemallista arvoa, sillä alue on viljelymaisemana eheä ja hyvin säilynyt kokonaisuus.

SALMENRANNANTIEN KYLÄMAISEMA (E, K)

Osana laajempaa maisema-aluekokonaisuutta Peltosalmi-Kirmanjärvi

Alue sijaitsee Salmenrannan kylätien varrella ja edustaa tyypillistä pohjoissavolaista kyläraittia. Kyläraitti halkaisee metsäisen alueen kulkien viljeltyjen peltojen lomassa. Näkymät avautuvat Peltosalmen vesistöön ja Ohenmäen harjualueella sijaitsevien Pienjärven ja Harvanlammen suuntaan. Kylätien varrelle on sijoitettu asutusta peltojen keskellä oleville kumpareille ja metsän reunavyöhykkeille.

Osana laajempaa maisema-aluekokonaisuutta Peltosalmi-Kirmanjärvi

Ohenmäen harjualueelta on löydetty useita kiviakautisia asuinpaikkoja, jotka syventävät alueen historiallista arvoa. Lähimenneisyydessä (vuosina 1944–2003) alueella on sijainnut armeijan varikkoalue. Alueella on edelleen armeijan entisiä rakennuksia. Luonnonympäristöltään alue muodostuu mäntymetsäisestä harjualueesta ja se on ympäristöönsä nähden poikkeavaa. Alueen puusto on hyvin säilynyttä ja tiheää. Maaperä on pääosin lajittunutta hiekkaa. Alueelta on tavattu lepakoita. Alue kuuluu myös Peltosalmi-Ohenmäki pohjavesialueeseen.

KIRMANJÄRVEN VILJELYMAISEMA (L, E, K)

Osana laajempaa maisema-aluekokonaisuutta Peltosalmi-Kirmanjärvi

Kirmanjärven viljelyalue on muodostunut järven rantojen ympärille. Alueelle tyypillisenä piirteenä voidaan pitää loivasti vesistöä kohti viettäviä viljelysmaita. Alueen rannat ovat aktiiviviljelyssä, mikä lisää alueen maisemallista arvoa. Kirmanjärven alueella on myös muinaismuistoesiintymiä, mikä nostaa alueen historiallista painoarvoa. Asutus sijoittuu järven itäpuolella kylätien varteen ja tilakeskuksista avautuu näkymiä vesistöön loivasti laskeville peltoaukeille. Peltoaukeita kehystävät talousmetsät. Kirmanjärven länsipuolitse kulkevaa viitostietä voidaan pitää alueen häiriötekijänä, tosin tien vaikutus ei ole korkean puuston ansiosta maisemallisesti kovin häiritsevä.

“Soinlahden, Ahmon ja Ohenmäen alueiden luonto- ja maisemaselvitys” - teoksessa osia Kirmanjärven ja Pieni-Kirman länsi- ja pohjoispuolisista peltoalueista esitetty merkinnällä: tärkeä peltomaisema-alue.

Kirmanjärven viljelymaisemaa.

Ohenmäki keskellä, Peltosalmen taajama taustalla. Kirmanjärven viljelymaisema avautuu oikealle ja Salmenrannan vasemmalle alanurkkaan. Ilmakuva koilliseen.

Iiranta-Karankajärvi
maisema-alue

Iirannan
viljelymaisema

Koljonvirran historiallinen
maisema

Poroveden länsirannan
viljelymaisema

Vanhan kirkon alue

Koivikon ja Kallion
tilojen viljelymaisemat

Peltosalmen
viljelymaisema

Kirmanjärven
viljelymaisema

Peltosalmi-Kirmanjärvi
maisema-alue

Salmenrannantien
kylämaisema

Ohenmäen
harjumaisema

3. TIIVISTELMÄ IISALMEN KAUPUNKIKESKUSTAN KAAVOITUKSEN HISTORIASTA

W. FORSSIN ASEMAKAAVAEHDOTUS

Ensimmäisen asemakaavan Iisalmeen laati W. Forss vuonna 1857. Vaikka asemakaavaehdotusta ei koskaan toteutettu, se on selvästi vaikuttanut kaupungin myöhempään kaavoitukseen. Asemakaavaehdotus on aikansa asemakaavas suunnittelun tyylin mukainen: korttelit ovat suorakulmaisia ruutukortteleita ja kadut suorja ja leveitä puistokatuja. Koska kaupungit olivat tuohon aikaan puukaupunkeja, niiden paloturvallisuutta oli edistettävä mm. puurivistöillä, aukioilla ja suurilla tonteilla.

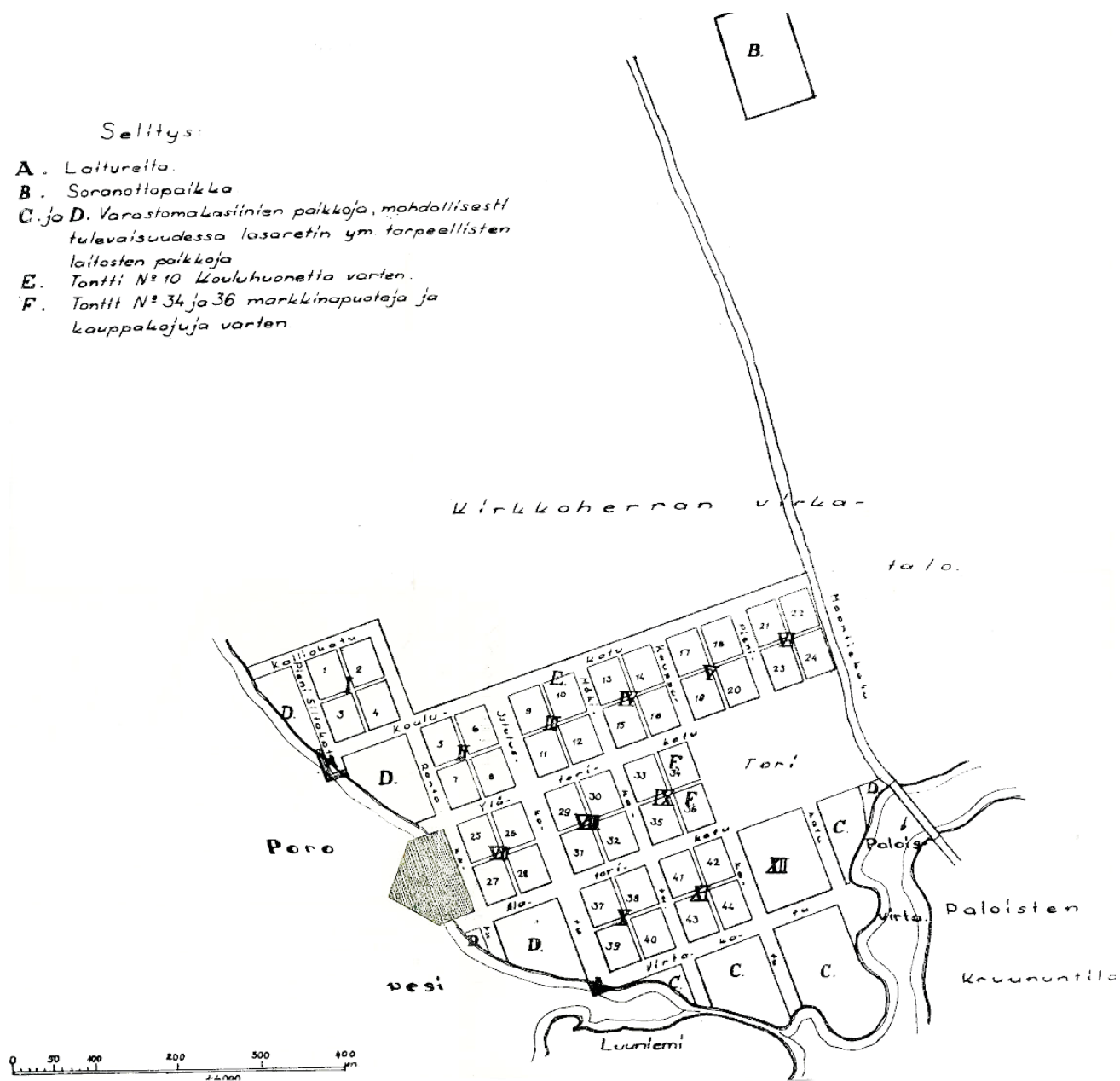
Kartta N:o 3: Iisalmen kaupungin asemakaavaehdotus 1857. W. Forssin toimituksen N:o 1219 mukaan.

W. Forss 1857, W. Forssin ensimmäisessä asemakaavaehdotuksessa ollut kirkkoaukio.

Asemakaavaehdotus käsittää suunnilleen nykyisestä Karjalankadusta länteen ja pohjoisessa kirkkoherran virkatalon maihin ulottuvan alueen. Keskeisimmäksi rakennukseksi oli suunniteltu luterilainen kirkko, joka olisi sijainnut suunnilleen nykyisen kirkon paikalla. Tässä asemakaavaehdotuksessa esitetään nykyisen Otavankadun suuntainen puistoakseli, joka ulottuu Luuniemeltä Haukiniemelle, Kirkonmäki, Haukiniemen rantojen puistomainen ilme, Pohjolan kadun linjaus sekä nykyinen linja-autoaseman paikalla ollut avoimeksi jätetty alue. Myös satama-alueella oleva puistoalue ja laiturin paikka määrättiin jo tuolloin. Lisäksi kortteleissa 3, 4, 5, 6, (8), 10 ja 14 on säilynyt kaavan mukainen tonttijako, jossa korttelit on jaettu symmetrisesti neljään tonttiin. Muun muassa kortteleissa 2, 7 ja 31 tonttijako on osittain säilynyt.

Vuonna 1862 W. Forssin laatimassa varsinaisessa asemakaavassa kauppalan aluetta pienennettiin huomattavasti. Tori säilytti paikkansa, mutta laajentui samalla korttelin verran länteen nykyisen torin paikalle. Korttelit säilyttivät ruutukaavan mukaisen jaon, jossa keskusta-alueen kortteleihin muodostui aina neljä tonttia. Tontteja ryhdyttiin rakentamaan vuoden 1862 aikana. Pääkaduksi muodostui 50 kyynärää leveä nykyinen Otavankatu. Huomattavimmin varsinainen asemakaava erosi edeltävästä kaavaehdotuksesta siinä, että tonttien väliin oli lisätty kahdeksan kyynärää leveät palokadut.

Vuoden 1857 kaavaehdotus oli tehty sen laajuisena, että Iisalmea olisi kehitetty kaupungiksi, mutta se toteutui kauppalan kokoisena. Toteutuneessa kaavassa oli vain 44 tonttia. Kaavassa esitettiin kuitenkin keskeiset kauppalalle kuuluvat toiminnot kuten tontit markkinapuoteja ajatellen ja paikka koululle. 1870-luvulla kauppalalle hankittiin lisää maata pohjoisesta Kirkkoherran tiluksista ja etelästä Luuniemeltä.

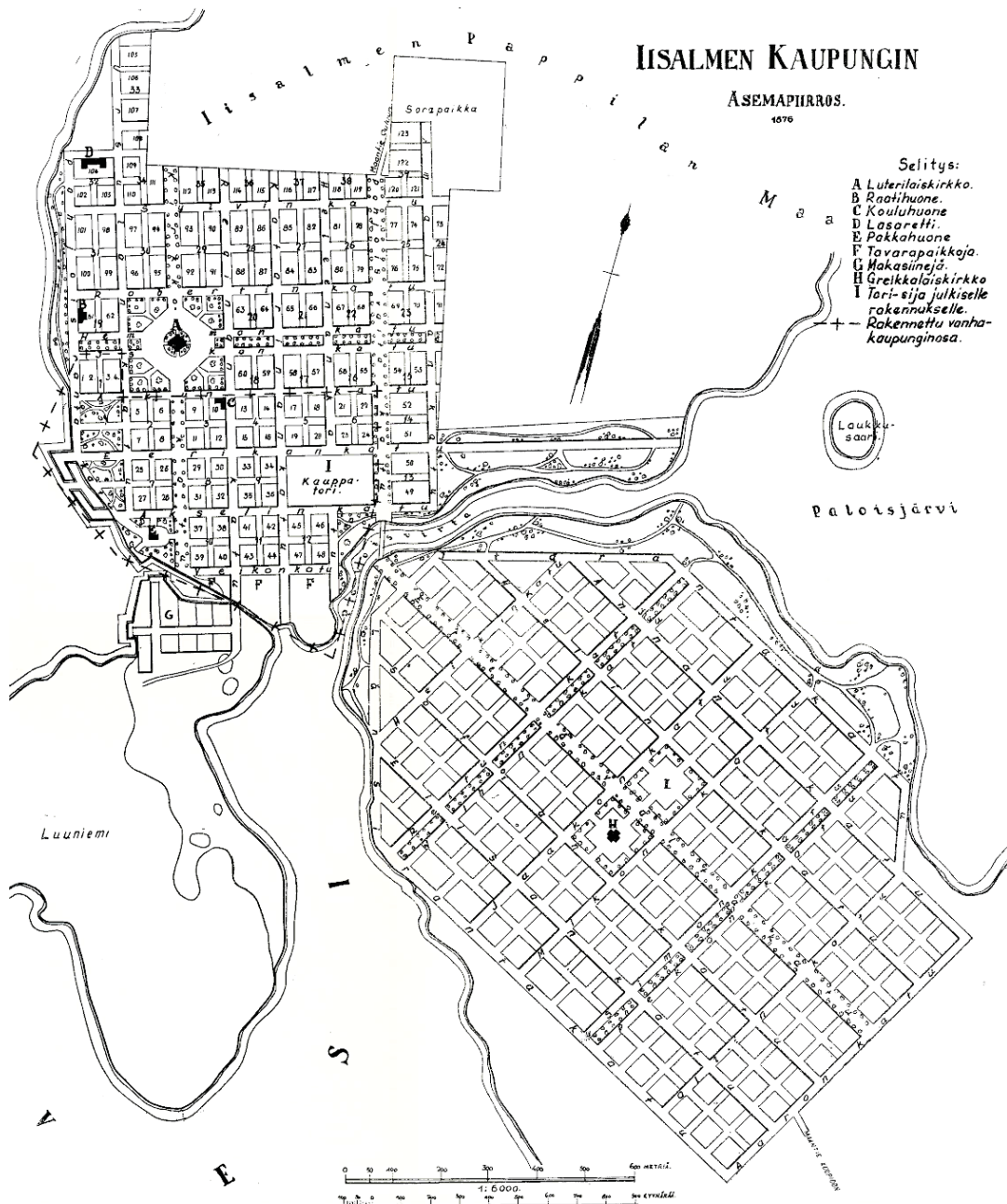

W. Forss 1861, tori, W. Forssin typistetty asemakaavaehdotus kauppalan aluetta varten vuodelta 1862.

ALFRED SJÖSTRÖM LOI PUISTOVERKOSTON IISALMEEN

Vuonna 1877 Alfred Sjöström laati uuden asemakaavan kehittämään W. Forssin vuoden 1862 suunnitelmaa. Uudessa suunnitelmassa huomioitiin rakennettu vanha kaupunginosa. Hän edelleen kehitti alueelle puistoverkoston, joka nosti puistoalueet tärkeäksi osaksi Iisalmelaista kaupunkimaisemaa. Kauppalan kehittymisen kannalta oli tärkeää, että kaupunkia laajennettiin pappila lisämaitten verran kaupungin itä- ja pohjoispuolelle. Se avasi kauppalalle mahdollisuudet kasvuun. Lisäksi Sjöström kaavoitti laajan alueen Paloisvirran eteläpuolelta ruutukaavan muotoon.

Kaavassa vanhan kaupungin katuja jatkettiin pohjoiseen. Lisäksi uudistuksena oli palokujien leventäminen kahdeksasta kyynästä noin 20 kyynärrään. Pohjoisvaltakatu (Pohjolankatu) sai tässä vaiheessa koko pituudeltaan istutuksilla somistetun esplanadin luonteensa. Kaava vahvisti Hemmon- ja Iskonkadun välisen käytävän (nykyinen Kirkkopuisto). Siten muodostuivat Kirkkopuiston ja Otavankadun suuntaiset akselit. Rautatietä varten ei tehty minkäänlaista varausta vielä tässä kaavassa.

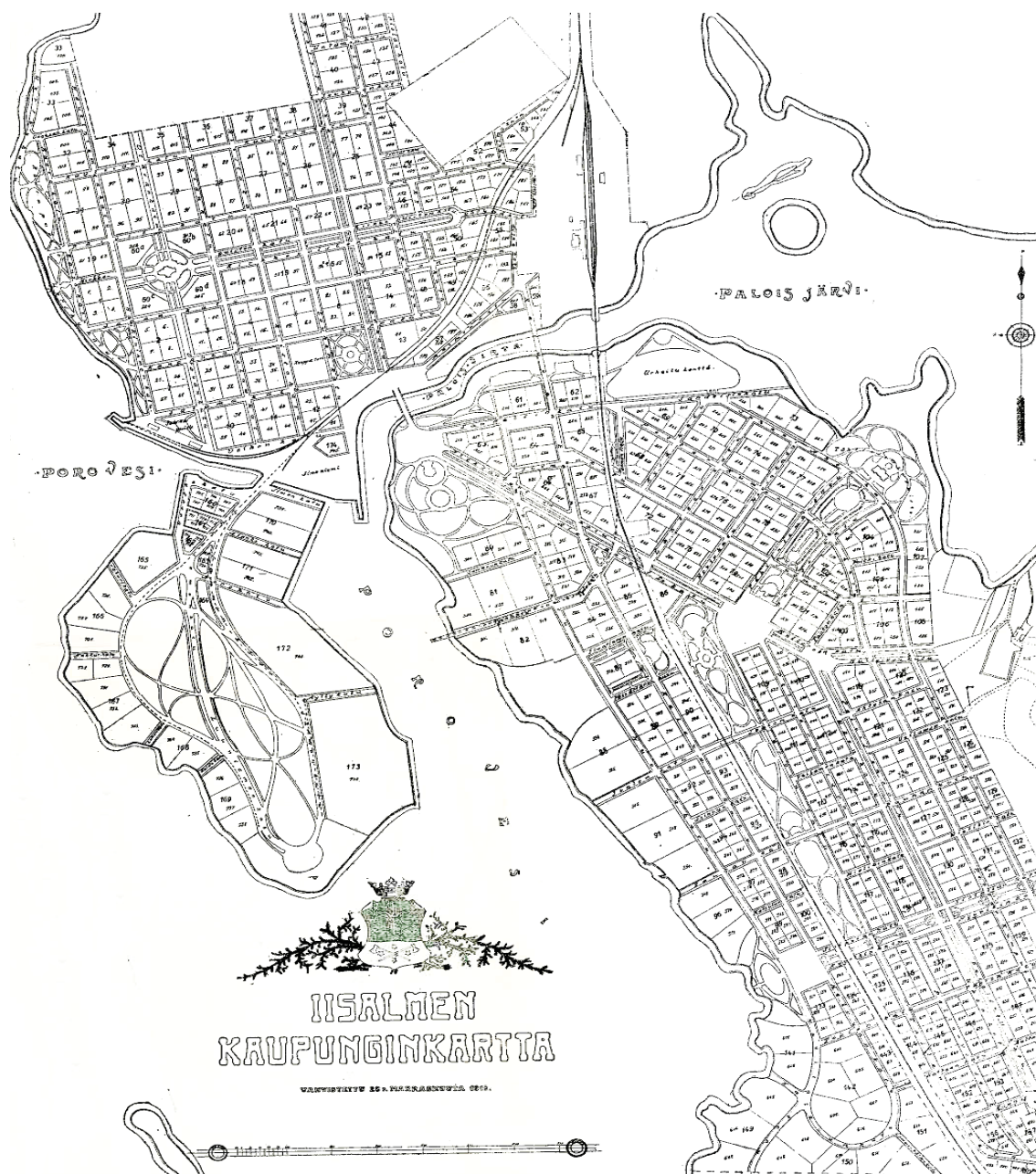
Alfred Sjöströmin asemakaava vuodelta 1877. Kaupungin on ajateltu laajentuvan etelään Paloisten maille. Rannat ovat pääasiassa yleisiä puistoalueita. Kaavassa ei ole vielä rautatietä varten varausta.

Kauppala muuttui kaupungiksi vuonna 1891. 1800–1900-lukujen tienoilla Luuniemelle oli syntynyt teollisuutta (kuten mylly, saha ja oluttedhas). Kaupungin painopiste pysyi edelleen satama-alueella, sillä sinne rakennettiin muun muassa uusi laituri ja makasiineja 1800-luvun loppupuolella. Vuodesta 1909 alkaen Kivirannan ja Venakkoniemen väliltä ryhdyttiin vuokraamaan huvilatontteja.

Pakkahuone ja satamalaituri esitettiin jo A. Sjöströmin kaavassa nykyisille sijoilleen. Kuvan makasiinirakennus oikealla on purettu. Samalla paikalla on nykyisin Olvin syntymä-taideos.

RAUTATIE TULI IISALMEEN JA V. O. LILLE LAATI UUDEN ASEMAKAAVAN 1912

Yllä V. O. Lillen kaava vuodelta 1912.

Iisalmen kaupunki on sijoittunut jo ensimmäisissä kaavoissa hyvien vesiliikenneyhteyksien ääreen, Luuniemen ja Haukiniemen sekä Paloisvirran tuntumaan. Vesiliikenteen sujuvuus oli etenkin 1800-luvun loppupuolella Iisalmen kasvun edellytys. Yhteyksiä oli kuitenkin parannettava, sillä kosket ja matalikot estivät suurempien laivojen liikennöintiä. Kaupungin painopiste oli vesiliikenteen johdosta satama-alueella. Nerכון kanava valmistui vuonna 1869, jolloin Iisalmen laivaliikenne saattoi varsinaisesti alkaa. Osittain paikallisten yhtiöiden liikennöinnin ansiosta laivaliikenne säilyi vilkkaana. Rautatien saaminen Iisalmeen vuonna 1902 ei heti suoranaisesti hiljentänyt satamaa.

Kaupungin painopiste alkoi kuitenkin siirtyä 1900-luvun alkupuolella idemmäksi, kohti toria ja Savonkatua. Satama hiljeni 1930-luvulla, kun rahtilaivaliikenne loppui ja linja- ja kuorma-autoliikenteen alkoi voimistua. Matkustajaliikenne satamassa jatkui vielä 1950-luvulle ja varsinkin sotavuosina se oli vilkasta. Rautatie jäi alussa osittain kaupunkirakenteesta erilliseksi ulokkeeksi. Kaupunki pakkolunasti välialueen, jotta siitä ei kehittyisi epäsäännöllistä esikaupunkia. Vuonna 1907 satamaan rakennettiin raide. Rautatie oli luonut edellytykset kaupungin kasvulle Paloisvirran pohjoispuoliselle alueelle.

V. O. Lillen vuonna 1912 laatimassa asemakaavassa oli kaavoitettuna uusi rautatieaseman ja keskustan välinen alue. Lisäksi Lille oli muuttanut Paloisvirran eteläpuoleista suunnitelmaa orgaanisemmaksi ja rantavyöhykkeen muotoja huomioivaksi. Tämä oli helppoa, koska vuoden 1877 kaava ei ollut virran eteläpuolella toteutunut. Uudessa kaavassa rautatie ja nykyinen Pohjolankatu (silloinen Aleksanterinkatu) muodostivat kaavan rungon. Sankariniemelle varattiin urheilualan paikka. Kaavassa oli runsaasti puistoalueita. Luuniemi kaavoitettiin ja sen keskiosaan varattiin suuri puistoalue. Rantoja kiersivät teollisuuskorttelit. Myös Luuniemelle oli esitetty rautatievaraus. Uuden kaavan myötä kaupunkiin saatiin lisää asuinrakennuksille varattua rakennusmaata. Kaupungin rakennuksista suurin osa oli edelleen puuta.

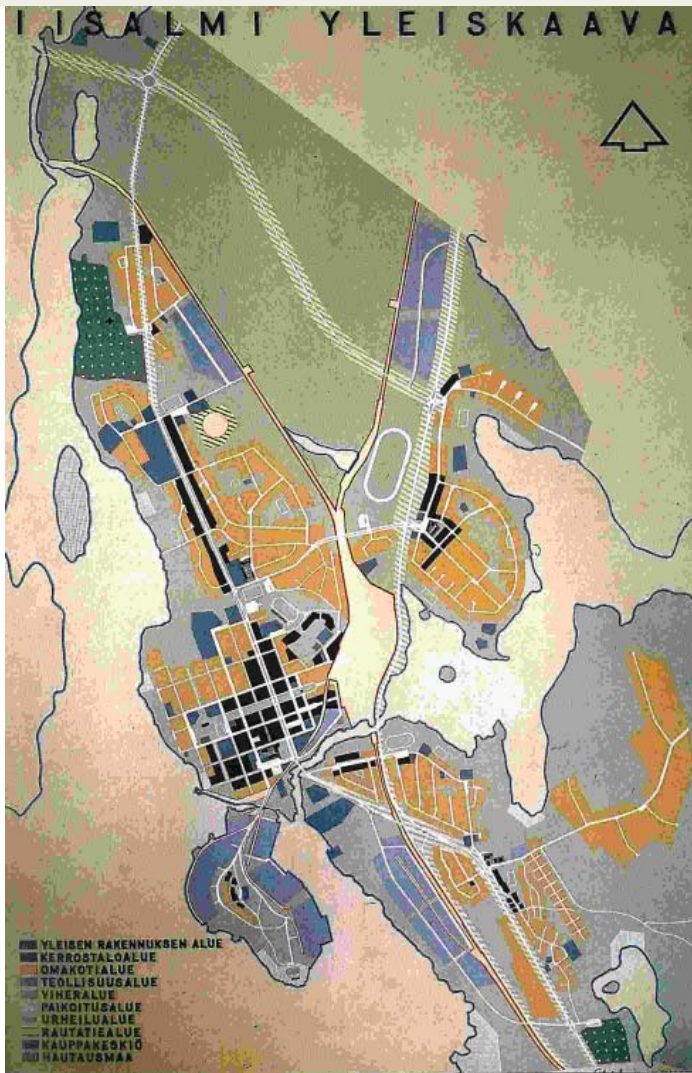
Paloisvirran eteläpuolelle sijoittuvasta Lillen kaavasta toteutui Sankariniemessä oleva urheilukentän paikka, sankarihautoja sekä joitain asuinrakennuksia. Alue säilyi kuitenkin vielä pitkään maaseutumaisena. Suurin osa nykyisistä katujen nimistä on peräisin tästä kaavasta.

MEURMANIN YLEISKAAVA

Otto-Iivari Meurman laati Iisalmeen yleiskaavan vuonna 1956. Yleiskaava oli nimensä mukaisesti asemakaavaa laajempi kokonaisuus, joka ohjasi Iisalmen kaupungin rakentamista. Meurman oli käsitellyt kaavassaan laajaa aluetta, joka ulottui pohjoisessa Koljonvirran tienoille. Idästä kaavassa oli mukana Makkarahti, etelässä osa Lippuniemeä ja Kihmulan aluetta. Osa alueista oli toki jo kaavan valmistuessa rakentunut. Esimerkiksi pientaloalueista muun muassa Kihmula rakentui vuosien 1925 – 1948 välillä, Rohmulan ja Touhulan alueet rakentuivat pääasiassa välillä 1949–1965 ja Lippuniemen ja Makkarahden omakotitaloalueet pääosin vasta vuoden 1977 jälkeen.

Yleiskaava pohjautui laajaan selvitykseen, jossa käsiteltiin muun muassa liikenneyhteyksiä, väestöä ja elinkeinoelämää. Meurman sovelsi kaavassa aikansa asuintaajamien suunnitteluperiaatteita. Soluttainen hajakeskitys tarkoitti sitä, että asutus jaettiin niin pieniin osiin, että ihmiset saisivat rauhalliset ja viihtyisät kotialueet. Suunnitteluperiaatteessa kaupungin eri osien oli myös tarpeellista erikoistua erilaisiin toimintoihin. Kaavan periaatteena oli varata keskusta liiketoiminnoille ja siirtää asuminen kantakaupungin ympärille asuinalueille.

Meurman kaavoitti keskustaan liikerakentamista ja siten nosti niiden rakentamisoikeutta. Lisäksi osoitettiin kerrostalorakentamista olemassa oleville ja uusille pientaloalueille. Teollisuusalueiksi kaavaan muodostuivat Luuniemen itä- ja pohjoisrannat, Kivirannalta osa radan eteläpuoleisesta alueesta, Parkatti ja Pitkälahden alue. Kaavassa Meurman on säilyttänyt rannat yhteisenä puistoalueena. Yleiskaavan mukaisina toteutettuja ja hyvin säilyneitä alueita ovat Touhula, Kihmula ja Rohmula. Nämä alueet ovat säilyneet myös rakennuskannaltaan varsin yhtenäisinä. Myös Makkarahti ja osittain Lippuniemi ovat rakentuneet yleiskaavan mukaisina.

Yllä professori Otto-Iivari Meurmanin vuonna 1956 laatima yleiskaava.

1960-luvulla kaupunki osti valtiolta Kasarmin-
kankaan ja kaupunki sai näin kaipaamaansa lisära-
kentamistilaa, sillä noihin aikoihin rakennettiin
paljon. Asemakaavaan tehtiin lukuisia muutoksia
ja Iisalmeen kaavoitettiin myös ensimmäiset rivita-
lotontit. Tuolloin keskusteltiin myös Lippuniemen
kaavoittamisesta. Sotien jälkeen Iisalmen kesku-
stan kaupunkikuvalliseen muutokseen vaikutti myös
julkinen rakentaminen, kuten poliisilaitos, linja-
autoasema ja keskustan kansakoulun laajennus.
Uuden yleiskaavan laatiminen nousi puheenai-
heeksi 1960-luvulla ja sen laativat Iharvaara ja Tausti
1970-luvun alussa. Myös seutukaavan tekoa valmis-
teltiin noihin aikoihin. Maalaiskunnan ja kaupungin
rajat ja maanomistus vaikeuttivat kaupungin kasvua
etenkin pohjoiseen. Tämä ongelma poistui, kun
Iisalmen maalaiskunta ja Iisalmen kaupunki yhdis-
tyivät 1.1.1970.

*Yllä näköala kaupungin palotornista katsottuna. Palois-
ten pellot on rakentamatta ja kaupunki ei ole levittäytynyt
ruutukaava-alueen ulkopuolelle, kuva 1930-luvun lopulta.*

